

RUSSELLCI MONİZM: MADDENİN İÇSEL NİTELİĞİ OLARAK BİLİNÇ

Zeynep BERKE*

ÖZ

Bu çalışma, çağdaş zihin felsefesinde giderek daha fazla teorik gerilim üreten ve temelde "bilincin ontolojik statüsünü belirleme" probleminde d   mlenen metafiziksel krizi ve bu krize yanıt niteliğinde alternatif bir ontolojik çerçeve öneren Russellci Monizmi merkeze almaktadır. Bertrand Russell'ın yapısalci fizik anlayışı, içsel nitelikler tezi ve bu niteliklerin fenomenal deneyimle ilişkisi kuramın temel dayanaklarını oluşturur. Bilincin fenomenal doğasını maddenin içsel nitelikleriyle ilişkilendiren bu kuram, çağdaş zihin felsefesinde giderek daha fazla ilgi görmekte; indirgemeci fizikalizm ve düalizmin karşı karşıya kaldığı açmazları aşan, bilincin doğasına dair sezgilerle uyumlu, kapsayıcı ve bütüncül bir ontolojik perspektif olarak dikkat çekmektedir. Çalışmada Russellci Monizmin, kurucu tezlerinin yanı sıra, panpsizist, panprotopsizist ve indirgemeci olmayan fizikalist versiyonları da ele alınmaktadır. Ayrıca kuramın güçlü ve zayıf yönleri mevcut tespit ve eleştirilerden hareketle tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Russellci monizm, bilincin zor sorunu, kriz, içsel nitelikler, panpsizizm.

RUSSELLIAN MONISM: CONSCIOUSNESS AS THE INTRINSIC PROPERTY OF MATTER

ABSTRACT

This study focuses on the metaphysical crisis in contemporary philosophy of mind, which has produced increasing theoretical tension and is essentially centered on the problem of "determining the ontological status of consciousness", and Russellian Monism, which proposes an alternative ontological framework in response to this crisis. Bertrand Russell's structuralist conception of physics, the thesis of intrinsic qualities and their relation to phenomenal experience constitute the main pillars of the theory. This theory, which relates the phenomenal nature of consciousness to the intrinsic qualities of matter, has been attracting increasing attention in contemporary philosophy of mind, has gained recognition as an inclusive and holistic ontological perspective that overcomes the dilemmas faced by reductionist physicalism and dualism and is compatible with intuitions about the nature of consciousness. In addition to the founding arguments of Russellian Monism, panpsychist, panprotopsychist and non-reductionist physicalist versions are also discussed in the study. In addition, the strong and weak aspects of the theory are discussed based on the current determinations and criticisms.

Keywords: Russellian monism, hard problem of consciousness, crisis, intrinsic properties, panpsychism.

*Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü, E-posta: zeynepberke@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1389-597X, Bursa/Türkiye.

Makalenin geliř tarihi: 30.06.2025
Makalenin kabul tarihi: 28.08.2025

Submission Date: 30 June 2025
Approval Date: 28 August 2025

Giriş

“Kriz” kavramı günümüzde çöküntü, buhran, bunalım gibi olumsuz durumları tanımlamak için kullanılmaktadır: ekonomik kriz, siyasi kriz, iklim krizi ya da varoluşsal kriz vb. Oysa etimolojik ve semantik kökenleri itibarıyla kavram, bu dar ve pejoratif anlamı aşan bir bağlama sahiptir. Yunanca *krisis* sözcüğü, “ayırarak, yargılamak, karar vermek” anlamına gelen *krinō* fiilinden türemiştir.¹ Bu bağlamda kriz, bir kavşaktaki kritik karar anı olmanın yanı sıra bir imkânın ve dönüşüm potansiyelinin de habercisidir. Felsefi açıdan ise kriz, mevcut yapıların ve sistemlerin ya da hâkim paradigmanın, deneyimleri, olguları veya sorunsalları açıklamakta ve bunlara çözüm getirmekte yetersiz kaldığının; dolayısıyla yeniden düşünmeyi ve karar almayı gerektiren bir sınıra gelindiğinin göstergesidir. Tarih boyunca teorik ve pratik alanda ortaya çıkan krizler, felsefenin itici güçlerinden biri olmuş, yeni açılımlara, yapılanmalara ve dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Zira filozoflar, krizi bir felaket değil, bir dönüşüm imkânı olarak gören, kriz karşısında kurucu bir rol üstlenme sorumluluğunu alan ve alternatif perspektifler geliştirerek yeni bir sistemin düşünsel taşlarını döşemeye cesaret eden kişilerdir. Bu anlamda çağımız dünyasında farklı düzlemlerde eşzamanlı olarak hüküm süren çok katmanlı ve boyutlu krizler ortamı, felsefeye engin bir olanaklar ufku sunmaktadır.

Bu çalışma tam da böyle bir krizi; çağdaş zihin felsefesinde giderek daha fazla teorik gerilim üreten ve temelde “fenomenal bilincin ontolojik statüsünü belirleme” probleminde düğümlenen metafiziksel krizi ve bu krize yanıt niteliğinde alternatif bir ontolojik çerçeve öneren Russellci Monizmi merkeze alacaktır. Mevzubahis kriz, felsefe tarihi boyunca ruh-madde, zihin-beden gibi dikotomiler üzerinden tartışılmış problemin çağdaş bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bu problem en yalın ifadeyle, bilinçli bir varlığın deneyimlerinin öznel niteliği ile bu deneyimlere neden olduğu düşünülen nörolojik süreçler arasındaki niteliksel ve epistemik asimetriden kaynaklanmaktadır.²

¹ Kavram, Antik tıpta bir hastalığın seyrinde belirleyici olan eşik anına, yani ya iyileşmeyle ya da kötüleşmeyle sonuçlanacak “dönüm noktasına” işaret etmek için kullanılmıştır. “Origin and history of crisis”, Erişim tarihi: Haziran 4, 2025. <https://www.etymonline.com/word/crisis>.

² David Chalmers, *The Conscious Mind*, Oxford: Oxford University Press, 1996, 101-102.

Bilincin esas zor problemi, *deneyim* problemidir. Düşündüğümüz ve algıladığımız esnada, bir bilgi işleme karmaşasının yanı sıra bir de öznel boyut bulunur. ... Bu öznel boyut deneyimdir.³

Bir duyum sırasında kişinin bedeni içindeki biyokimyasal süreçlerin tümünü eksiksiz biçimde gözlemlese dahi, o duyumun o kişi tarafından deneyimlenmesinin nasıl bir şey olduğunu gözlemlemek ilkece mümkün görünmemektedir. Sonuç olarak, bilinçli deneyim, insan için en yakından bildiğimiz olgu olmasına karşın, açıklanması en güç fenomenlerden biri olmayı sürdürmektedir. Chalmers’ın “bilincin zor sorunu” (*the hard problem of consciousness*) ifadesi günümüzde bu problemin adeta sloganı haline gelmiştir. Joseph Levine fiziksel açıklama ile deneyimin öznel niteliği arasındaki kapanmaz yarığı nitelemek için “açıklama boşluğu” (*explanatory gap*) ifadesini kullanmaktadır.⁴ Thomas Nagel ise deneyimin öznel niteliğinin modern bilimin tanımladığı haliyle fizikalist öğelere indirgenemez oluşunu ifade etmek için “x olmak nasıl bir şeydir?” sorusunu ortaya atmaktadır.⁵

Bir bilim insanının gözlemleyebilecekleri ile deneyimlerinin neye benzediği arasında bir “gedik”in var olduğu aşikârdır. Deneyimler ve onların “Teknikolor” nitelikleri bilimsel çerçeveye nasıl dâhil edilebilir? Bilincin gizemi tam da budur. ⁶

Bu bağlamda, söz konusu kriz, yalnızca bilincin fenomenal boyutuna dair bir açıklama eksikliği olarak değil, aynı zamanda mevcut ontolojik çerçevelerin yetersizliğinin ortaya koyduğu derin bir metafiziksel gerilim olarak görülmelidir. İşte bu noktada Russellcı Monizm, bilincin ontolojik statüsünü belirleme problemine yanıt niteliğinde, alternatif bir ontolojik perspektif sunmaktadır. Russellcı Monizm, fiziksel dünyanın temel yapıtaşlarını ve zihinsel fenomenleri tek bir temel töz üzerinden anlamlandırmayı; böylece zihin-beden ayrımından kaynaklanan etkileşim problemini aşmayı amaçlar. Bu yaklaşım, deneyimlerin öznel niteliklerini tamamen fizikalist terimlerle açıklamaya çalışmak yerine, onları evrenin temel ontolojik dokusunun ayrılmaz bir boyutu olarak konumlandırır. Dolayısıyla Russellcı Monizm, hem modern bilimin mekanistik açıklamalarına uyum sağlayan hem de bilincin fenomenal yönünü

³ David Chalmers, *The Character of Consciousness*, New York: Oxford University Press, 2010, 5.

⁴ Joseph Levine, “Materialism and Qualia: The Explanatory Gap”, *Pacific Philosophical Quarterly*, no 64 (1983): 354-61.

⁵ Thomas Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, *The Philosophical Review*, no 83-4 (1974): 435-50.

⁶ John Heil, *Zihin Felsefesi Çağdaş Bir Giriş*, çeviren. S. Akbıyık, M. Bilgili, İstanbul: Küre Yayınları, 2020, 40.

göz ardı etmeyen bir ontolojik çerçeve olarak, özellikle son yirmi yılda çağdaş zihin felsefesi literatüründe ilgi gören ve yoğun biçimde tartışılan kuramlardan biri haline gelmiştir. David Chalmers, Galen Strawson ve Philip Goff gibi çağdaş zihin felsefesinin önde gelen isimleri, Russellci monizmin “bilincin zor sorunu”na çözüm getirme hususunda en umut verici ontolojik yaklaşımlardan biri olduğunu öne sürmektedir. Öte yandan, –diğer tüm kuramlar gibi– Russellci Monizm de farklı cephelerden gelen eleştiri ve itirazlarla karşı karşıya kalmaktadır. Sonuç itibarıyla ortaya çıkan geniş katılımlı tartışma alanı, kuramın felsefi anlamda üretken bir zemin sunduğunun ve günümüz zihin felsefesi içinde alternatif ontoloji arayışlarına yön veren önemli düşünsel odaklardan biri haline geldiğinin göstergesidir. Buna karşın, Türkçe akademik literatürde bu kurama odaklanan müstakil bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu ontolojik yaklaşımı tanıtarak bu alandaki literatür boşluğunun giderilmesine mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda öncelikle, bahsettiğimiz krizin mahiyeti ve hangi teorik açmazlar neticesinde ortaya çıktığı, tarihsel kökenlerinden hareketle ortaya konacaktır. Daha sonra Russellci Monizmin kurucu argümanları ve çağdaş felsefedeki alternatif versiyonları (panpsişist, panprotopsişist, indirgemeci olmayan fizikalist) ele alınacaktır. Son olarak, kuramın güçlü ve zayıf yönleri mevcut tespit ve eleştirilerden hareketle tartışılacaktır.

1. Çağdaş Bilinç Krizinin Felsefi Arka Planı: Modernitenin Ontolojik Mirası

Bilinç, felsefi terminolojiye 17. yüzyıl itibarıyla girmiş olmakla birlikte, kavramın işaret ettiği farkındalık, algılama, öznel deneyim gibi olgular tarih boyunca ruh (*psukhe/anima*) kavramının çatısı altında tartışıl gelmiş, fiziksel olan ile ruhsal/zihinsel arasındaki belirgin niteliksel asimetri, felsefenin merkezi temalarından biri olmuştur.⁷ Düşünmenin doğası gereği her filozof bu zorlu problemi, yaşadığı dönemin kendisine sunduğu teorik, bilimsel, dilsel hatta sezgisel çerçevenin sınırları dâhilinde ele alarak alternatif ontolojiler ortaya koymuştur. Ancak bu tarihsel çeşitliliğe rağmen, kuramların temel yapıları itibarıyla dört ontolojik çerçeveden birine dâhil edilebildiği görülmektedir. Tüm

⁷ . Paul S. Macdonald, *History of the Concept of Mind*, Burlington: Ashgate Publishing Company, 2004, 25; W. K. C., Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi: Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar*, çeviren. Ergün Akça, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011, 101; F. Albert Lange, *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi Cilt 1-2*, çeviren. Ahmet Arslan, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016, 39.

var olanların zihinsel doğaya sahip olduğunu öne süren ‘idealizm’, zihinsel olanı fiziksel olana indirgeyen ‘materyalizm/fizikalizm’, zihinsel ve fiziksel olanı birbirine indirgenemez, bağımsız tözler olarak nitelendiren ‘düalizm’ ve nihayet tek bir tözün hem zihinsel hem fiziksel özelliklerin taşıyıcısı olduğunu kabul eden ‘nötr monizm’ler.

Bu temel ontolojik çerçeveler, ek belirlenimler, aksiyomlar, ilave epistemolojik ve teolojik ön kabuller eşliğinde çok sayıda farklı kuramın ortaya konmasına olanak sağlamıştır. Öte yandan belirli bir kuramın öne çıkmasında yahut –bir süreliğine– hâkim görüş haline gelmesinde, yalnızca kuramın teorik gücünün değil, içinde bulunulan çağın varlık anlayışı, kültürel iklimi, bilimsel arka planı gibi faktörlerin rol oynadığı da hesaba katılmalıdır. Örneğin, Platon ve Aristoteles için ruh, *nous*, idea/form gibi gayri-maddi varlıkları içeren bir ontoloji tasarlamak, bunları varlığın kurucu öğeleri olarak düşünmek ve niteliksel açıdan maddi olana üstün kılmak teorik bir çelişki yahut tutarsızlığa neden olmamıştır zira çağın düşünsel arka planında, bu yorumu meşru kılan hiyerarşik ve teleolojik bir kozmos kavrayışı bulunmaktadır.⁸ Keza Tanrı’nın aşkın, mutlak, değişimden azade bir varlık olarak ontolojik kuramların merkezine yerleştiği Ortaçağ düşüncesinde, bir kuramın teolojik, metafizik ve sezgisel açıdan kabul görmesi için gayri-maddi tözlere yer açması gerekeceği açıktır. Dahası semavi dinlerde ruhun tanrısal kökenine yapılan vurgu, doğallıkla ruhun gayri-maddi, ölümsüz ve kutsal bir töz olarak ontolojik kuramlara dâhil edilmesini yalnızca mümkün değil bir bakıma zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda klasik felsefenin temsilcileri için, gayri-maddi olan, mevcut ontolojik kavrayışın kurucu ve taşıyıcı kaidelerinden biri olarak görülmüştür.⁹

Ancak 17. yüzyılda gerçekleşen bilimsel devrim, bu teleolojik, hiyerarşik ve gayri-maddi varlıklara yer açan ontolojik tasavvurundan radikal biçimde farklı yepyeni bir evren kavrayışı ortaya koymuştur. Newtoncu fiziği temele alan bu yeni kavrayışa göre evren canlı, ereksel, hiyerarşik, kutsal ve değer yüklü bir kozmos değil; cansız, bilinçsiz ve amaçsız atomlardan oluşan, nedenselliğin hüküm sürdüğü, matematiksel olarak betimlenebilen, öngörülebilir ve müdahale edilebilir mekanik bir yapıdır.¹⁰ Artık bilgi, maddi ve mekanik olarak yapılandırılmış evreni kavrama, çözümleme, dönüştürme ve nihayetinde ona

⁸ Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, çeviren. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2008, 53-54; David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çeviren. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998, 26.

⁹ Alexandre Koyré, *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*, çeviren. Kurtuluş Dinçer, Ankara: Gündoğan Yayıncılık, 2000, 25-28; West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, 26.

¹⁰ Koyré, *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*, 112.

egemen olma aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu yeni çerçevede epistemoloji, felsefi refleksiyonun merkezine yerleşmiş; tüm kuramsal çabalar, örtük ya da açık biçimde belirli bir ontolojik tasarımı –modern bilimin mekanistik evren tasarımı– temel almaya başlamıştır.¹¹

Dolayısıyla modern filozofları bekleyen görev, fizik yasalarına tabi bir evrende tarihsel olarak gayri-maddi kabul edilegelmiş zihinsel olguların ontolojik statüsüne açıklama getiren yeni teorik çerçeveler geliştirmektir. Ancak bu oldukça zorlu bir görevdir zira modern bilimin inşa ettiği ontolojik çerçevenin belki de en belirleyici yeniliklerinden biri, enerjinin korunumu yasasıdır. Bu yasa, evrendeki toplam enerjinin sabit olduğunu, dolayısıyla hiçbir şeyin enerjiyi yoktan var edemeyeceğini, var olan enerji miktarının da herhangi bir dışsal müdahale olmaksızın değişmeyeceğini ileri sürmektedir.¹² İlk bakışta nötr bir fiziksel yasa gibi görünen bu ilke, ontolojik açıdan derin bir kırılmanın ve dönüşümün habercisidir. Zira bu yasa, gayri-maddi bir ögenin –ruhun ya da zihnin– fiziksel evren üzerinde herhangi bir etkide bulunmasını ilkece olanaksız kılmakta ve binlerce yıllık felsefe geleneğinin üzerinde yükseldiği kaidenin bir anda işlevselliğini ve meşruiyetini yitirmesi anlamına gelmektedir.

Ne var ki gayri-maddi olandan vazgeçmenin ağır bedelleri bulunmaktadır. Zira doğanın tüm unsurlarıyla birlikte katı bir nedensellik düzenine tabi olduğu, yani etki-tepki zinciriyle işleyen determinist bir yapıya sahip bulunduğu kabul edildiğinde, bu görüş yalnızca fiziksel dünyaya ilişkin değil, insanın özgür iradeye sahip olduğuna ilişkin kavrayışta da radikal bir değişikliğe neden olmaktadır.¹³ Çünkü böylesi bir determinizm anlayışı, bireyin eylemleri yoluyla şimdiye ya da geleceğe müdahale edebilme imkânını ortadan kaldırmakla kalmaz; aynı zamanda etik alanın tamamını da temelsiz bırakır. Zira iyiyle kötü, doğruyla yanlış arasında seçim yapma kapasitesine sahip olmayan bir varlığın, eylemlerinden ahlaki olarak sorumlu tutulması düşünülemez. Dahası, tüm bu sonuçları bir şekilde kabul ettiğimizde dahi, öznel deneyimlerin maddi doğaya sahip oldukları fikri sezgilerimize aykırı görünmeyi sürdürmektedir. Acı, sevinç, korku gibi hislerin; renk ve koku gibi algı içeriklerinin, düşünülenlerin, hatırlananların, hayal edilenlerin yani “deneyimin öznel nitelikleri”nin (*qualia*) uzayda yer kaplayan, fiziksel-atomik yapılar

¹¹ West, *Kita Avrupası Felsefesine Giriş*, 26-29.

¹² J. Brian Pitts, “Conservation Laws and the Philosophy of Mind: Opening the Black Box, Finding a Mirror”, *Philosophia*, no 48, (2020): 673-676.

¹³ Randolph Clarke, “Freedom of the Will”, içinde *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, ed. Stephen P. Stich, Ted A. Warfield, Blackwell Publishing, Oxford, 2003, 370-373.

olduğunu idrak yahut tahayyül etmek kolay –kimilerine göre ise mümkün-değildir.

Kırmızı görmek gibi bir şey vardır. Sezgisel olarak, hiçbir fiziksel bilgi bu ayırt edici fenomenal karakteri yakalayamaz. Eğer öyleyse, o zaman kırmızıyı görmenin nasıl tamamen fiziksel olabileceğini anlamak zordur. Aynı durum herhangi bir deneyim için –ve aslında genel olarak fenomenal bilinç için– geçerlidir.¹⁴

Bu noktada modern filozof bir yol ayrımındadır: Ya modern bilimin evren tahayyülünü kabul ederek zihinselliğin öznel doğasını maddi kabul edecek; ya da bu evrende gayri-maddi öğelere, zihne ve bilince alan açmanın yollarını arayacaktır.

İkinci seçeneği kuramsallaştırma yönündeki ilk girişimlerden biri René Descartes’ın töz düalizmidir. Descartes’ın temel amacı, yeni bilimsel paradigmanın mekanistik, matematiksel ve nedensellik ilkesine dayanan doğa tasarımı ile çatışmaksızın, zihni ve bilinci alıkoyan bir varlık anlayışını temellendirmektir. Ona göre “düşünen töz” (*res cogitans*), genişliği olmayan, mekânda yer kaplamayan, gözlemlenemeyen ve yalnızca öznel deneyim yoluyla erişilebilen bir varlık alanıdır. Buna karşılık, “uzamlı töz” (*res extensa*), mekanik yasalarla işleyen, nedensel ilişkilerle belirlenen fiziksel dünyanın temelini oluşturur.¹⁵ Töz düalizmi, zihinsel olanın indirgenemezliğini ve deneyimin öznel yapısını teslim edip özgür iradeye, ahlaka ve hatta ölümsüzlüğe alan açmakla birlikte, yukarıda dikkat çektiğimiz enerjinin korunumu yasasını açıkça ihlal etmektedir. Zihin ve beden, bütünüyle farklı ontolojik statülere sahip olduklarına göre, nasıl olup da karşılıklı etkileşim içinde olabilirler? Gayri-maddi doğaya sahip düşünceler nasıl kas hareketlerine neden olabilir ya da fiziksel uyarımlar nasıl duygusal deneyimlere yol açabilir?

Düalizmle ilgili sorun, insan bilincinin nedensel etkinliğini, her olayın yeterli bir fiziksel nedeni olması anlamında, fiziksel dünyanın

¹⁴ Torin Alter ve Yujin Nagasawa, “Editors’ Introduction”, içinde *Consciousness in the Physical World Perspectives on Russellian Monism*, ed. Torin Alter ve Yujin Nagasawa, New York: Oxford University Press, 2015, 2.

¹⁵ Rene Descartes, *Meditasyonlar*, çeviren. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Kitap, 2015; Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çeviren. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Kitap, 2015, 71.

nedensel olarak kapalı olduğu ampirik gerçeğiyle uzlaştırmakta zorlanmasıdır.¹⁶

Sonraki yüzyıllarda zihin-beden sorunu olarak anılacak ve zihin felsefesinin merkez sorunsalı haline gelecek olan bu açmaz, çağdaş zihin felsefesinde “bilincin zor problemi” olarak tanımlanacak olan deneyim probleminin de özünü teşkil edecektir. Nitekim Descartes sonrası ortaya konmuş zihin teorileri, etkileşim problemini hesaba katan bir varlık anlayışı kapsamında, bilincin öznel ve niteliksel yönleri ile fiziksel dünyanın nesnel ve niceliksel bilimsel resmi arasındaki uçurumu kapatma ve bilincin ontolojik statüsünü belirleme çabasıyla karakterize olmaktadır. Descartes sonrası dönemde, zihin-beden ilişkisini açıklamaya yönelik dört temel ontolojik çerçevenin kendi içinde önemli ölçüde farklılaşan versiyonları ortaya konmuştur.

Bu çerçeveler arasında, modern bilimsel paradigmanın temel ilkeleriyle en sıkı uyum içerisinde olan yaklaşım elbette materyalizm/fizikalizmdir. Fizikalist ontoloji, yalnızca fiziksel tözü tanıdığı ve doğadaki tüm olguları bu tekil töz üzerinden açıklamaya çalıştığı için, kuramsal açıdan oldukça ekonomik görünür; hiçbir gayri-maddi varlık türüne ya da ikinci bir ontolojik düzleme ihtiyaç duymaz ve çelişkisiz bir yapı arz eder.¹⁷ Nitekim özellikle 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına dek süren dönemde fizikalizm, akademik ve entelektüel camiada adeta tek geçerli ontolojik zemin olarak benimsenmiş; alternatif ontolojiler, var olmaya devam etseler de hem kuramsal hem de “kurumsal” meşruiyetlerini büyük ölçüde kaybetmiş, hatta “bilim dışı” sayılarak marjinalleştirilmiş ve ana akım felsefenin dışına itilmiştir.¹⁸ Bu süreçte bilinç, ya maddeye yahut işleve indirgenmiş, ya tali ve etkisiz bir yan ürün yani “epifenomen” olarak değerlendirilmiş ya da bir illüzyon/kategori hatası olduğu iddiası ile tümüyle elimine edilmiştir.

Örneğin çağdaş zihin felsefesinin önde gelen indirgemeci yaklaşımlarından biri olan elemeci fizikalizme göre, zihinsel yaşamın temel

¹⁶ Philip Goff, William Seager ve Sean Allen-Hermanson, "Panpsychism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), ed. Edward N. Zalta, Erişim tarihi: Mayıs 3, 2025. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/panpsychism>.

¹⁷ Andrew Melnyk, "Physicalism", içinde *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, ed. Stephen P. Stich, Ted A. Warfield, Oxford: Blackwell Publishing, 2003, 65-66.

¹⁸ Westphal'ın şu ifadesi, fizikalizmin bu dönemdeki entelektüel tahakkümünün boyutunu, karşıt görüşlerin nasıl adeta “afroz” edildiğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır: “O zamanlar İngiliz ve Amerikan üniversitelerindeki ortam son derece fizikalist ve maddeci yönelimliydi. O zamanki atmosferin ne kadar güçlü olduğunu ve karşıt görüşlü öğrencilerin nasıl dışlanıp aşağılandığını hatırlayıp anlatmak kolay bir iş değil.” Jonathan Westphal, *Zihin-Beden Problemi*, çeviren. S. Tuncer Erdem, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017, 13.

yapıtaşları olarak gördüğümüz inanç, arzu, duygu ve niyet gibi kavramlar halk psikolojisinin (*folk psychology*) ürünüdür ve bilincin öznel niteliklerine ontolojik statü atfetme yanılışına neden olmaktadır.¹⁹ Bilimsel ilerlemeler neticesinde ortaya konacak nörobilimsel açıklamalar zihinsel olayların yalnızca beyin süreçleri üzerinden anlaşılabilceğini gösterecek ve bu kavramların “elenmesini” gerektirecektir.²⁰

Bir diğer popüler bilinç kuramı olan işlevselcilik ise özellikle bilgisayar teknolojisinin gelişimine paralel biçimde şekillenen bir analogiye dayanır. Bilgisayarın çalışma prensibini temele alan bu yaklaşımda beyin, donanım; zihin ise yazılım olarak düşünülür. Yazılım yani zihinsel durum, belirli bir işlevi yerine getirdiği müddetçe, ne türden bir donanım üzerinde çalıştığı önemli değildir. Böylece işlevselcilik, bilinci ölçülebilir, gözlemlenebilir ve karşılaştırılabilir işlevlere indirger; deneyimin “işlevsel olmayan” öznel boyutu ise göz ardı edilir.²¹

Çağdaş zihin felsefesinde yaşanan “bilinç krizi”nin temelinde, tam da bu indirgemeci materyalist/fizikalist ontolojilerin giderek daha fazla eleştiriye maruz kalması yatmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapay zekâ araştırmaları, bilişsel bilim, nörobilim, kuantum fiziği ve beyin görüntüleme teknolojilerindeki ilerlemeler, bilince ilişkin sorunların fizikalist ontolojik çerçeve dâhilinde açıklanmayacağını, tüm insani deneyimin mutlak zemini olan bilinci yok saymanın ise kabul edilemez olduğunu giderek daha görünür hale getirmiştir. Bilinci, tüm indirgenemez fenomenal nitelikleriyle birlikte kapsayamayan bir ontolojik sistemin yetersiz olduğu ve dolayısıyla yeniden düşünülmesi gerektiği yönündeki görüşler, günümüzde giderek daha geniş bir filozof çevresi tarafından savunulmaktadır. Searle’ün ifadesiyle;

Bu dünyanın bir kısmı ontolojik olarak öznel fenomenler içerir. Eğer bize dünyanın bu kısmını araştırmayı yasaklayacak bir bilim tanımı

¹⁹ Paul M. Churchland, “Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes”, *The Journal of Philosophy*, Vol. 78, No. 2 (1981): 67-90.

²⁰ Daniel Dennett, Paul-Patricia Churchland gibi çağdaş zihin felsefenin önde gelen düşünürleri, indirgemeci/elemeci fizikalizmin en güçlü savunucuları olarak öne çıkmaktadır.

²¹ Hilary Putnam, “Minds and Machines”, içinde *Dimensions Of Mind: A Symposium*, ed. Sydney Hook, New York: New York University Press, 1960, 138-164; Janet Levin , “Functionalism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Erişim Tarihi Haziran 21, 2025, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/functionalism>.

yaparsak, değiştirilmesi gereken dünyanın kendisi değil bu tanım olmalıdır.²²

Bu bağlamda, felsefe bir kez daha devreye girmekte; bilincin doğasına dair daha kuşatıcı, daha tutarlı ve daha cesur ontolojik modeller geliştirme arayışına yönelmektedir. David Chalmers'ın ifadesiyle "Eski yöntemlerin hiçbiri işe yaramıyor, öyleyse çözüm yeni *bir şeyde* yatıyor olmalı".²³ İşte bu arayışlar içinde, hem klasik fizikalizmin indirgemeci sınırlarını, hem idealizmin sezgilere aykırı doğasını hem de düalizmin etkileşim çıkmazını aşmayı hedefleyen, zihinsel olanla fiziksel olanı aynı düzlemde düşünebilme çabası taşıyan bir yaklaşım olarak Russellci Monizm dikkat çekici bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, bilinci doğanın dışına itmeyen ama aynı zamanda doğayı yalnızca yapısal özelliklerden ibaret saymayan özgün bir ontoloji önerir. Bilincin fenomenal doğasını maddenin içsel nitelikleriyle ilişkilendiren bu kuramsal çerçeve, çağdaş zihin felsefesinde giderek daha fazla ilgi görmekte; bilinci dışlayan indirgemeci metafiziklerin karşısında, bilincin doğasına dair sezgilerle uyumlu, daha kapsayıcı ve bütüncül bir ontolojik perspektif olarak konumlanmaktadır.

376

2. Russellci Monizm: Bilinci Dışlamayan Bir Ontoloji Arayışı

Russellci Monizm, varlığın doğasını, Bertrand Russell'in son dönem eserlerinde, özellikle "Maddenin Analizi"nde (*The Analysis of Matter*) öne sürdüğü üç temel argümanı merkeze alarak açıklayan çağdaş bir zihin kuramıdır.²⁴ Bilindiği üzere Russell, kendi varlık anlayışını "nötr-monizm" olarak nitelendirmektedir.²⁵ Kendi ifadesiyle;

²² John Searle, *Bilincin Gizemi*, çeviren. İlknur Karagöz İcyüz, İstanbul: Küre Yayınları, 2018, 94.

²³ David Chalmers, "Bilinç Problemiyle Yüzleşmek", *Phainomena*, no 2 (2020): 117.

²⁴ Galen Strawson, Russellci monizmin, Russell'in yanı sıra, aynı dönemde yaşayan Arthur Eddington'ın düşüncelerinden de izler taşıdığına dikkat çekmektedir. Eddington da fizikte tanımlanan matematiksel yapıların ardında zihin-benzeri bir "içerik" olabileceğini öne sürmüştür. Galen Strawson, "Realistic Monism: Why Physicalism Entails Panpsychism", *Journal of Consciousness Studies*, no 13 (2006): 10.

²⁵ Russell'in nötr monizm anlayışının kökenleri kendisinden önceki felsefi geleneklerde bulunmaktadır. Özellikle Leibniz'in monadolojik sisteminin, Spinoza'nın çift-yön monizminin, Kant'ın "kendinde şey" (*Ding an sich*) kavramının ve William James'in bilinç akışı fikrinin Russell'in zihinsel ve fiziksel olanı aynı tözün farklı görünüşleri olarak yorumlayan yaklaşımına ilham verdiği yadsınamaz. Ancak bu çalışmanın amacı ve kapsamı gereği, Russell'in düşüncesinin öncülleri konumundaki bu filozofların kuramları ele alınmayacaktır. Amacımız, Russellci monizmin çağdaş felsefedeki yeniden yorumlanış biçimlerini ve bu bağlamda ortaya çıkan kuramsal çeşitliliği incelemektir. Russellci

Deneyim dünyamızı oluşturan hammadde, benim inancıma göre ne zihin ne de maddedir fakat her ikisinden de daha ilkel bir şeydir. Hem zihnin hem de maddenin birer bileşim olduğu anlaşılıyor ve onların oluşturulduğu hammadde bir bakıma bu ikisi arasında yer alıyor; bir anlamda ortak bir ata gibi her ikisinin de üstünde yer alıyor.²⁶

Öte yandan felsefe tarihinde, farklı argümanlardan hareketle biçimlenmiş çok sayıda nötr-monizm türü bulunmaktadır. Bu nedenle David Chalmers, Russell'ın tezlerini temele alan kuramı, nötr-monizmin diğer versiyonlarından ayırt etmek adına 'Russellcı Monizm' ifadesini literatüre kazandırmıştır.²⁷

Russellcı Monizmin temel varsayımı, en yalın haliyle modern fiziğin dünyayı yalnızca yapısal ve ilişkisel terimlerle tanımladığı, ancak bu yapının altında ne olduğu konusunda sessiz kaldığı gözlemine dayanmaktadır.

Olayların içsel karakterini yalnızca bizim başımıza geldiklerinde biliriz. Teorik fizikteki hiçbir şey, başka yerlerdeki olayların içsel karakteri hakkında bir şey söylememize olanak tanımaz. Bunlar tıpkı bizim başımıza gelen olaylar gibi olabilir ya da kesinlikle hayal edilemeyecek şekillerde tamamen farklı olabilirler. Fiziğin bize verdiği tek şey, değişimlerinin soyut özelliklerini veren belirli denklemlerdir. Ancak değişen şeyin ne olduğu ve neyden neye değiştiği konusunda fizik sessizdir.²⁸

Kuramın üç temel varsayımı (1) yapısalcı fizik anlayışı, (2) içsel niteliklerin varlığı, (3) bu içsel niteliklerin bilinçle ilgili olması şeklinde özetlenebilir.²⁹ Yapısalcı fizik anlayışına göre, fizik bilimi, evreni sadece uzay-zamansal yapı ve dinamik ilişkiler açısından soyut biçimde betimlemekte; madde veya enerji gibi temel varlıkların içsel nitelikleri hakkında ise sessiz kalmaktadır. Oysa fiziksel yapı ve ilişkilerin altında, bu yapıyı mümkün kılan içsel nitelikler (*intrinsic properties*) bulunmaktadır. Başka bir deyişle, hem fizik biliminin

monizmin tarihsel öncülleriyle ilgili bir okuma için bkz: "Russellian Monism in the History of Western Philosophy" alt başlığı; Torin Alter ve Derk Pereboom, "Russellian Monism", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2023 Edition), eds. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman, Erişim tarihi: Mayıs 16, 2025. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/russellian-monism>.

²⁶ Bertrand Russell, *Zihnin Analizi*, çeviren. H. Kayıkçı, A. Özcan, Ankara: Fol Kitap, 2023, 26.

²⁷ Alter ve Nagasawa, "Editors' Introduction", 9.

²⁸ Bertrand Russell, "Excerpts from Russell's Books", içinde *Consciousness in the Physical World Perspectives on Russellian Monism*, ed. Torin Alter ve Yujin Nagasawa, New York: Oxford University Press, 2015, 51.

²⁹ Torin Alter ve Yujin Nagasawa, "What is Russellian Monism", *Journal of Consciousness Studies*, 19, No:9-10, (2012): 70-71.

tanımladığı temel öğelerin hem de zihinsel deneyimlerimizin altında ortak bir özsel temel bulunmaktadır. Bunlar, doğaları gereği fizik biliminin açıklayıcı çerçevesinin dışında kalmaktadır. Russell'ın ifadesiyle;

Fiziğin bize verdiği tek şey, bunların değişimlerinin soyut özelliklerini veren belirli eşitliklerdir. Ancak değişen şeyin ne olduğu ve neyden neye değiştiği konusunda fizik sessizdir.³⁰

Russell bu içsel doğaya özgü niteliklere *percept* (yaklaşık bir çeviri olarak "algı içeriği" ifadesi kullanılabilir) adını vermiştir. Russell'a göre "bunların yapısı hakkında pek çok şey bilinmekte ancak niteliğine ilişkin hiçbir şey bilinmemektedir."³¹ "Renk, ses, koku, sertlik, vb. özelliklerin yanı sıra algılanan mekânsal ilişkiler"³² algı içeriklerine sahiptir. Çağdaş Russellcı Monizm terminolojisinde bunlar *quiddity* (özsel nitelik/mahiyet) ya da *inscrutable* (bilinmeyen /anlaşılmayan şey) olarak adlandırılmaktadır.³³

İçsel doğanın ve niteliklerin mevcudiyetine ilişkin bu tez doğallıkla bunların ontolojik statüsüne ilişkin bir belirlenimde bulunmayı gerektirmektedir. Bu noktada Russell'ın verdiği cevap doğrudan zihinsel fenomenlere gönderimde bulunmaktadır: "Genel olarak hem fiziksel hem de zihinsel dünyanın içsel karakteri hakkında bildiğimiz her şey onun zihinsel yönünden türetilmiştir."³⁴ Şu halde, maddenin içsel doğasına ilişkin bilgimizin kaynağı bizatihi kendi fenomenal bilincimizdir; eş deyişle "[f]iziksel olanın ne olduğunu bilmiyoruz, fakat bilincin temel iç doğasının ne olduğunu mutlak kesinlikte biliyoruz: Niteliksel öznel deneyim."³⁵

Russellcı monizme göre, hem bilinç hem de mevcut fizikte karşılaşılan mikrofiziksel özellikler, tek bir türün altında yatan temel özelliklere dayanmaktadır.³⁶

Bu üç varsayım bir arada, Russellcı monizmin kurucu argümanını meydana getirmektedir: Evren, yalnızca yapısal ya da ilişkisel fiziksel özelliklerden değil, aynı zamanda bu yapıların altında yatan ve bilinçli deneyimi mümkün kılan içsel

³⁰ Bertrand Russell, *My Philosophical Development*, London: Routledge, 1995, 18.

³¹ Bertrand Russell, *Analysis of Matter*, Cornwall: Routledge, 1992, 388.

³² Russell, *Analysis of Matter*, 257.

³³ Alter ve Pereboom, "Russellian Monism".

³⁴ Russell, *Analysis of Matter*, 402.

³⁵ Antti Revonsuo, *Bilinç: Özneliliğin Bilimi*, çeviren Selim Değirmenci, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, 83.

³⁶ Derk Pereboom, "Russellian Monism and Absolutely Intrinsic Properties", içinde *Current Controversies in Philosophy of Mind*, ed. Uriah Kriegel, New York: Routledge, 2014, 40.

niteliklerden meydana gelmektedir. Russellcı monizmin çözüm stratejisi, hem fizikalizmin hem de düalizmin avantajlarını bir araya getirip dezavantajlarından kaçınmak şeklinde özetlenebilir.

Geleneksel fizikalizm, bilincin fiziksel nedenselliğe entegre edilmesine izin verme avantajına sahiptir. Ancak bunun bedeli bilincin ayırt edici özelliklerinin göz ardı edilmesi ya da çarpıtılmasıdır. Geleneksel düalizm bu bedelden kaçınır. Ancak bilinci fiziksel dünyadan ayırarak, geleneksel düalizm bilincin fiziksel nedenselliğe dâhil edilmesini engeller.³⁷

Russellcı monizm, bilinci fiziksel dünyanın bir parçası, fiziksel etkileşimlerin içinde yer alan bir bileşen olarak kabul eder. Bilinçli deneyimin ortaya çıkmasını sağlayan içsel doğa, aynı zamanda fiziksel neden-sonuç ilişkilerinde de rol oynar; dolayısıyla bilinç fiziksel nedensellik alanına dâhil edilebilir. Örneğin acı deneyiminin öznel niteliği, sinir sistemindeki fiziksel süreçlerden ayrı bir varlığa değil, bu süreçlerin içsel doğasına gönderimde bulunarak açıklanabilir. Bu yönüyle Russellcı monizm, düalizmin temel açmazı olan etkileşim problemi ile karşı karşıya kalmaz. Öte yandan bilincin fenomenal, öznel ve indirgenemez niteliklerini teslim ederek; fizikalizme yöneltilen en güçlü eleştiriyi de bertaraf eder. Bilincin "gibi olmaklığı" artık bütünüyle fizik dışı bir şey, bir epifenomen yahut bir yanılısma olarak değil fiziksel dünyaya içkin ancak yapısal olmadığı için fizik biliminin betimleyici sınırlarının dışında kalan bir bileşendir. Dolayısıyla Russellcı Monizm, bilinçli deneyimin öznel ve indirgenemez doğasını teslim ederken, fiziksel evrenin tekil bir ontolojik temel üzerine kurulu olduğu fikrinden vazgeçmeden yeni bir sentez sunar. Böylece hem fizikalizmin ontolojik yalınlığını korur hem de düalizmin bilince açtığı metafizik alanı daha tutarlı bir şekilde yeniden kurar. Bu üstünlükleri nedeniyle, birçok filozof Russellcı monizmi, fizikalizmin ve düalizmin derin problemlerini aşma potansiyeli taşıyan bir çözüm olarak görmektedir.

Bilincin maddi dünya ile zarif bir şekilde bütünleştirilmesi, insan bilincinin nedensel rolünü açıklamak için umut verici bir yol gibi görünmektedir."³⁸

Russellcı monizmin temel tezleri, Michael Lockwood, Grover Maxwell, Sam Coleman, David Chalmers, Philip Goff, Galen Strawson gibi düşünürlerin ortaya koyduğu bilinç kuramlarının ortak zeminini teşkil etmektedir. Öte yandan

³⁷ Alter ve Pereboom, "Russellian Monism".

³⁸ Goff, Seager ve Allen-Hermanson, "Panpsychism".

bu temel ontolojik tezi benimseyen kuramların, tek biçimli bir yapı arz etmediği, aksine aralarında anlamlı ölçüde farklılıklar bulunduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, yukarıda ele aldığımız üç temel tezin, tek başına tam teşekküllü bir ontolojik kuram oluşturmaktan ziyade, farklı metafizik çerçevelerin üzerinde yükselebileceği bir başlangıç noktası sunmasıdır. Bu çıkış noktasına eklenen belirli argümanlar ve varsayımlar, Russellci monizmin farklı versiyonlarının ortaya çıkmasını olanaklı hale getirmektedir.

Russellci monizmin farklı versiyonlarının bulunmasının başlıca nedeni, kuramın merkezinde yer alan “içsel nitelikler”in (*quiddities/inscrutables*) ontolojik statüsüne ilişkin bir uzlaşım bulunmamasıdır.

Tüm Russellci monistler, gerçeğin temel düzeyinde birleşik bir esrareniz özellikler sınıfının varlığına olan bağlılıklarını paylaşırlar da, bu özelliklerin doğası konusunda fikir ayrılığına düşmektedirler.³⁹

Başka bir deyişle, Russellci monizmin kurucu çerçevesi, bilinçli deneyimi açıklamada ortak bir zemin sunsa da, içsel niteliklerin mahiyetine dair verilen ontolojik yanıtlar, kuramın panpsişist, panprotopsişist ve (indirgemeci olmayan) fizikalist versiyonlarına olanak vermektedir. Bu bağlamda, Russellci monizm şemsiyesi altında konumlanan farklı yaklaşımlar bir sonraki bölümde ayrı ayrı ele alınacaktır.

3. Russellci Monizmin Alternatif Versiyonları

3.1 Russellci Panpsişizm

Russellci monizmin en dikkat çekici ve tartışmalı versiyonlarından biri, içsel niteliklerin doğasını doğrudan fenomenal bilinç ile özdeşleştiren panpsişist yaklaşımdır. Panpsişizme göre evrenin en temel parçacıkları ilkel de olsa bir tür bilinçli deneyime sahiptir; elektronlar, fotonlar gibi parçacıklar bile kendi mikroskobik tecrübelerine sahiptirler ve bilinç tıpkı elektriksel yük veya kütle gibi, doğanın temel bir veçhesidir. Bu bağlamda Russellci panpsişistler, kuramın kurucu ögesi olan “içsel nitelikler”in (*quiddities*), bizzatıhi fenomenal olduklarını kabul etmektedir. Başka bir deyişle, fizik biliminin betimlediği yapısal örgütlenmenin altında, doğrudan fenomenal karakter taşıyan bir içsel doğa

³⁹ Amy Kind, “Pessimism about Russellian Monism”, içinde *Consciousness in the Physical World Perspectives on Russellian Monism*, ed. Torin Alter ve Yujin Nagasawa, New York: Oxford University Press, 2015, 404-405.

bulunmaktadır.⁴⁰ Panpsişist Russellcı monizm, bu anlamda, bilinci yalnızca karmaşık organizmalara ait özel bir olgu olarak değil, doğanın en temel seviyelerinde bulunan bir gerçeklik olarak konumlandırır. İçsel niteliklerin doğrudan fenomenal nitelikler olarak yorumlanması, Russellcı monizmin amaçladığı fenomenal ile fiziksel olanı bütünleştirme hedefiyle uyumludur. Bu yaklaşımın temel motivasyonu, fenomenal bilincin nedensel etkilerini korurken, bilinçli deneyimin indirgenemezliğini ve öznel karakterini açıklayabilme çabasıdır. Böylelikle bilinç, evrenin yalnızca karmaşık bir ürünü değil, aynı zamanda ontolojik olarak asli bir bileşeni olarak kabul edilir.

Russellcı Panpsişizmin önde gelen temsilcilerinden biri olan Galen Strawson’ göre bilinçli deneyimin bir illüzyon olarak görülmesi ve inkar edilmesi “sadece tüm felsefe tarihinde değil, tüm insan düşüncesi tarihinde gerçekleşmiş en garip şeydir”⁴¹. Strawson, deneyim, bilinç, hisler, duyumlar gibi uyanık olduğumuz her an açıkça farkında olduğumuz fenomenlerin varlığının kesinliğinden en az şüphe duyulabilecek şey olduğunu öne sürmektedir. Ancak bilinçli birer özne olan bizleri meydana getiren yapıtaşlarının yanı sıra atomların bilinçsiz olduğunu kabul ettiğimizde bilincin adeta bir “sihir” gibi beliriverdiğini, bilinçsiz yapıtaşlarının bilinçli bir özneye “dönüştüğünü” kabul etmemiz gerekir ki bunun mantıksal ve sezgisel açıdan problemli olduğu açıktır. Dolayısıyla gerçekliğinden şüphe duyulamaz olan “deneyim”in evrenin içkin ve temel bir ögesi olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

Deneyim, en alt fiziksel düzeylerden yukarıya doğru her yerde bulunur; bu nedenle, organizasyonun herhangi bir düzeyindeki bilinçsiz fiziksel bileşenlerden sihirli bir şekilde yaratılmasına gerek kalmaz.⁴²

Bu bağlamda Russellcı monizmin, maddenin içsel niteliklere sahip olduğu görüşü, bu niteliklerin bizatihi fenomenal olduğu önermesi ile birlikte düşünüldüğünde panpsişist bir ontoloji haline gelmektedir. Russellcı panpsişizmin güçlü yanı, bilinçli deneyimin ontolojik statüsüne ilişkim hem fenomenolojik gerçekliği hem de fiziksel determinizmi dikkate alan bütüncül bir açıklama sunmasıdır.

⁴⁰ David Chalmers, “The Combination Problem for Panpsychism”, içinde *Panpsychism: Contemporary Perspectives*, ed. Ludwig Jaskolla, Godehard Bruntrup, Oxford: Oxford University Press, 2017, 20.

⁴¹ Strawson, “Realistic Monism: Why Physicalism Entails Panpsychism”, 3.

⁴² Revonsuo, *Bilinç: Öznelliğin Bilimi*, 82.

3.2. Russellci Panprotopsişizm

Russellci monizmin bir diğer versiyonu, panpsişist yaklaşımla benzer bir çerçeveden hareket etmekle birlikte, içsel niteliklerin doğasını doğrudan fenomenal bilinçle özdeşleştirmekten kaçınan panprotopsişist yorumdur. Kavramı literatüre kazandıran David Chalmers'a göre protofenomenal nitelikler, kendileri doğrudan bilinçli olmayan; fakat uygun biçimde bir araya geldiklerinde fenomenaliteyi meydana getiren niteliklerdir.

[B]elki de fenomenal özelliklerin türemesine mahal veren diğer bir yeni temel özellikler sınıfı mevcuttur. ... Bu özellikleri protofenomenal özellikler olarak adlandırabiliriz çünkü kendileri fenomenal olmadıkları halde bir aradayken fenomenal olanı üretebilirler. Elbette protofenomenal bir özelliğin nasıl bir şey olduğunu hayal etmek oldukça zordur ama onların mevcudiyetinin imkânını yok sayamayız.⁴³

Panprotopsişist görüş, fenomenal bileşenlerinin fiziksel dünyaya içkin olduğunu kabul eder; ancak bu, her varlığın bilinçli olduğu anlamına gelmez. Fizik biliminin betimlediği yapılar, kendi başlarına bilinçli değildir; fakat onların taşıdığı içsel nitelikler, bilinçli deneyimin gerekli —ve belki de yeterli— koşullarını sağlar. Örneğin bir taşın “gibi olmaklığı” yoksa bunun nedeni fenomenal deneyimin taşta hiç var olmaması değil, taşta bulunan protofenomenal niteliklerin doğru biçimde örgütlenmemiş olmasıdır.

Panprotopsişist yorumun güçlü yönü, bilinçli deneyimi doğrudan temel parçacıklara atfetmeden, onun ortaya çıkışını metafiziksel olarak mümkün kılan bir altyapı sunmasıdır. Böylece hem bilinçli deneyimin öznel niteliği göz ardı edilmemekte, hem de mikroskobik fenomenal bilinçlerin birleştirilmesine dair sorunlar ertelenebilmektedir.

3.3. İndirgemeci Olmayan Russellci Fizikalizm

Russellci Monizmin bir diğer yorumu, bilinci fiziksel gerçekliğe içkin bir biçimde konumlandırırken, onun indirgenemez fenomenal niteliklerini de teslim etmeye çalışan indirgemeci olmayan Russellci fizikalizmdir. Stoljar, Papineau, Pereboom, Coleman ve Montero⁴⁴ gibi felsefeciler tarafından savunulan bu yaklaşım, bilinçli deneyimin fiziksel dünyanın bir parçası olduğunu, ancak bunun

⁴³ David Chalmers, *Bilinçli Zihin*, çev. Gülay Erol, Ankara: Fol Yayıncılık, 2024, 225.

⁴⁴ Alter ve Nagasawa, “What is Russellian Monism”, 79.

geleneksel fizikalist açıklamalarla kavranamayacak bir yön taşıdığını savunur. Dolayısıyla indirgemeci olmayan Russellcı fizikalizm, bilinci epifenomenal ya da doğa dışı bir olgu olarak görmektense, onu fiziksel dünyanın içkin ama doğası gereği açıklanamayan bir yönü olarak değerlendirir.⁴⁵

Bu versiyonu, Russell'ın orijinal formülasyonundan ve Russellcı Monizmin diğer versiyonlarından farklı kılan unsur, var olanların aynı anda hem fiziksel hem de zihinsel doğaya sahip bir tözden oluşuklarına ilişkin varsayımla ters düşmesidir. Diğer bir deyişle yapılan hamle esasen "madde" kavramının tanımını esnetmek ya da güncellemek olarak özetlenebilir. Nitekim kuramın bu versiyonunun savunucularından olan Derk Pereboom, madde kavramının Aristoteles'in *materia prima* ya da Locke'un *mutlak katılık* kavramlarından hareketle tahayyül edilmesi gerektiğini öne sürmektedir.⁴⁶

4. Russellcı Monizme Yönelik Eleştiri ve İtirazlar

Russellcı Monizm çağdaş zihin felsefesinde fizikalizm ve düalizm karşısında alternatif bir ontolojik çerçeve olarak ilgi görüyor olmakla beraber, çeşitli felsefi açmazlarla ve kuramsal belirsizliklerle karşı karşıyadır. Bu bölümde, Russellcı Monizme yöneltmiş başlıca eleştiriler ve itirazlar ele alınacaktır.

Russellcı Monizmin en özgün fakat en çok tartışmaya açık boyutu, kuramın merkezinde yer alan "içsel nitelikler" (*quiddity/inscrutable*) kavramıdır. Nitekim önceki bölümlerde de vurguladığımız üzere, kuramın alternatif versiyonları bulunmasının temel nedeni içsel niteliklerin doğasına ilişkin bir uzlaşım bulunmaması, dolayısıyla her düşünürün kavramın içini dilediği biçimde doldurabilmesidir. Fiziksel yapının altında yatan ve fenomenal deneyimi mümkün kıldığı varsayılan bu içsel niteliklerin ne olduğu, nasıl işlevsellik kazandığı ve neden bilinçli deneyimle sonuçlandığı gibi sorulara verilen yanıtlar genellikle spekülatif düzeyde kalmaktadır.⁴⁷ Russellcı Monizmin bilinci açıklamak için, en az bilinç kadar gizemli bir başka kavrama başvurduğu söylemek mümkündür. Bu bağlamda bazı yorumcular bu durumu Ockham'ın usturası ilkesiyle ilişkilendirerek, ontolojik varlıkların gereksiz yere çoğaltıldığı eleştirisini getirmektedirler. Yine içsel niteliklere yönelik bir diğer eleştiri, bunların varlığını doğrulayacak ya da yanlışlayacak bir yöntem olmadığı için, bu

⁴⁵ Alter ve Pereboom, "Russellian Monism".

⁴⁶ Alter ve Nagasawa, "What is Russellian Monism", 79.

⁴⁷ Kind, "Pessimism about Russellian Monism", 408.

yaklaşımın bilimsel araştırma programına somut katkı sağlayamayacağı şeklindedir. Bazıları, bu özelliği nedeniyle Russellci monizmin metafiziksel bir spekülasyon olmaktan öteye gidemediğini öne sürmektedir.⁴⁸

Panpsişist yönü olan tüm görüşler gibi Russellci panspişizm de "birleştirme problemi" (*combination problem*) adı verilen teorik bir güçlük karş karşıyadır. Bu problem, mikro düzeydeki temel bilinçli birimlerin –örneğin elektronların– bir araya gelerek nasıl tek, bütünlüklü ve birleşik bir bilinç oluşturduğunu açıklama zorunluluğundan doğan metafizik bir problemidir. Amy Kind'in ifadesiyle;

Her yerde küçük bilinç parçaları olduğunu varsaydığımızda, bunların nasıl bir araya gelerek deneyimlediğimiz türden birleşik bir bilinç oluşturduğuna dair bir açıklamaya ihtiyacımız vardır.⁴⁹

William James, bu soruna dikkat çeken ilk filozoflardan biri olarak, temel bilinç birimlerinin kendi içlerinde kapalı ve birbirlerinden bağımsız olduğunu vurgular. James'in klasik örneğinde, on iki kelimelik bir cümle düşünülür ve bu kelimeler on iki farklı kişiye verilir; her kişi kendi kelimesini yoğun biçimde düşünse bile, bu kişilerden cümlenin tümünü kapsayan birleşik bir bilinç ortaya çıkmaz. James'in amacı, bireysel bilinç birimlerinin bir araya gelmesinin otomatik olarak üst bir bilinç yaratmayacağını göstermek ve böylece birleştirme probleminin özünü somut bir şekilde ortaya koymaktır.⁵⁰

Chalmers birleştirme problemine makul bir çözüm bulunduğu takdirde, bu görüşün zihin-beden sorununa ilişkin en umut verici çözüm haline geleceğini söylemekle, aslında birleştirme probleminin kurama yönelik en güçlü eleştiri olduğunu ve bu eleştiriye henüz açıklayıcı gücü yüksek bir yanıt verilemediğini teslim etmektedir.⁵¹ Ancak kuramın kimi savunucuları bu problemin, indirgemeci fizikalist kuramların karşı karşıya kaldıkları problemlerle ile kıyaslandığında çok daha basit ve aşılması mümkün bir problem olduğunu öne sürmektedir.

Bu kesinlikle derin bir sorun olsa da, materyalizmin karşı karşıya olduğu sorunlarla aynı düzlemde olduğunu düşünmek yanlış olur. Materyalistin önündeki zorluk, fizik biliminin nesnel nicelikleri ile bilinçli deneyimin öznel nitelikleri arasındaki uçurumu kapatmaktır.

⁴⁸ Alter ve Pereboom, "Russellian Monism".

⁴⁹ Kind, "Pessimism about Russellian Monism", 407.

⁵⁰ William James, *The Principles of Psychology*, London: Macmillan&Co, 1891, 160.

⁵¹ Chalmers'tan aktaran Alter ve Nagasawa, "Editors' Introduction", 10.

Ancak son bölümde gördüğümüz gibi, bu projenin tutarlılığı şüphelidir ve kesinlikle en ufak bir ilerleme kaydettiğimiz bir mesele değildir. Buna karşın kombinasyon problemi daha izlenebilirdir; basitçe basit öznel niteliklerden karmaşık öznel niteliklere ulaşma zorluğudur. Çoğu panpsişist bu soruna henüz tam anlamıyla tatmin edici bir çözüm bulamadığımızı kabul edecektir, ancak materyalizmin aksine projenin mantıksal tutarlılığı konusunda herhangi bir endişe bulunmamaktadır.⁵²

Bir diğer eleştiri ise, indirgemeci olmayan Russellcı fizikalizme yöneltmekte ve kuramın yalnızca “adlandırma” noktasında fizikalist olduğu, özü itibarıyla muğlak bir kurucu öğeyi merkeze aldığı ve kuramın diğer versiyonlarından anlamlı biçimde farklı bir varlık anlayışı ortaya koymadığıdır.⁵³ Dahası, bu versiyonun, düalist ontolojide ortaya çıkan sorunları aşma iddiasına ters düşerek farklı türde bir düalizmi örtük biçimde varsaydığı yönünde itirazlar da bulunmaktadır. Örneğin Pautz’a göre, fizikalist Russellcı Monizm, düalizme içkin olan problemi daha da karmaşık bir şekilde yeniden üretmektedir: bilinç, doğanın genel düzeniyle süreklilik içinde açıklanan bir unsur olmaktan çıkmakta ve açıklanması için ayrı yasalar ya da özel ilkelere ihtiyaç duyan ayrı ve gizemli bir olguya dönüşmektedir.⁵⁴

Russellcı monizme yönelik bu eleştiriler, yalnızca kuramın zayıf yönlerini değil, aynı zamanda geliştirilmeye açık alanlarını da görünür kılmaktadır. Dolayısıyla kuramın uzun vadedeki başarısının bu eleştirilere yönelik tatmin edici ve açıklayıcı gücü yüksek açıklamalar getirip getiremeyeceğine bağlı olacağı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında Russellcı Monizm, nihai formuna kavuşmuş, tek biçimli bir sistem olmaktan ziyade, varlığa farklı bir perspektiften yaklaşmayı mümkün kılan bir başlangıç noktası olarak görülebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, çağdaş zihin felsefesinde süregiden bilinç krizine bir yanıt olarak önerilen ve özellikle son yirmi yılda ciddi bir kuramsal ilgi gören Russellcı Monizm ele alınmıştır. Bilincin ontolojik statüsüne dair mevcut yaklaşımların –

⁵² Philip Goff, *Galileo’s Error: Foundations for a New Science of Consciousness*, New York: Penguin, 2019, 74.

⁵³ Kind, “Pessimism about Russellian Monism”, 419.

⁵⁴ Adam Pautz, “A Dilemma For Russellian Monists About Consciousness”, 2015, Erişim tarihi: Ağustos 21, 2025. <https://philpapers.org/archive/PAUCRM.pdf>.

özellikle indirgemeci fizikalizm ve düalizmin- karşılaştığı teorik açmazlar göz önünde bulundurulduğunda, Russellci Monizmin niçin dikkate değer bir alternatif olarak öne çıktığı daha iyi anlaşılmaktadır. Russellci Monizm, yalnızca çağdaş zihin felsefesinin en kritik sorunsalı olan “bilincin zor problemi”ne cevap aramakla kalmayıp, aynı zamanda bilinci doğaya yeniden içkin kılma çabasıyla da felsefi düşünceye yenilikçi bir yön kazandırmaktadır.

Russellci Monizmi mevcut bilinç kuramları arasında özgün ve felsefi olarak dikkate değer kılan çeşitli nitelikleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Russellci Monizmin fizikalist ontolojinin kapsayıcılığından feragat etmeksizin, fenomenal bilincin indirgenemez yapısını kabul etmesidir. Bu yaklaşım, bilinçli deneyimi ontolojik olarak dışlamadan bilimsel evren tasarımı entegre etme çabasının başarılı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, bilinçli deneyimin ortaya çıkışını, maddenin yapısal özellikleriyle birlikte var olan içsel niteliklerine dayandırarak hem deneyimin öznel niteliğini teslim etmekte hem de fiziksel etkileşim yasalarıyla uyumlu kalmaktadır. Özellikle Galen Strawson ve Philip Goff gibi düşünürler tarafından savunulan panpsişist versiyon, bilinci varoluşun kurucu bir unsuru olarak merkeze alan özgün bir ontolojik çerçeve sunmaktadır.

Russellci Monizmin bir diğer güçlü yönü geliştirilme potansiyeline sahip olmasıdır zira kuram, sabit bir doktrinler dizisi sunmaktan ziyade, bir tür şemsiye kuram olarak iş görmekte, bu sayede panpsişist, panprotopsişist ve indirgemeci olmayan fizikalist gibi farklı yorumların gelişmesine olanak tanımaktadır. Her bir versiyon, bilincin doğasına ilişkin farklı metafizik sezgileri ve teorik öncülleri hesaba katarak Russellci Monizm çatısı altında özgün açıklamalar sunabilmektedir.

Russellci Monizm, fenomenal deneyimi doğaya içkin kabul ettiği için, gelecekte bilinç araştırmalarında yeni deneysel yöntemlerin (ör. nörobilimsel korelasyonların içsel niteliklere ilişkilendirilmesi, kuantum teorisi bağlamında geliştirilme imkânı) teorik zeminini sağlayabilir. Böylece yalnızca korelasyon bulmakla yetinmeyip, korelasyonların “neden” o şekilde olduğuna dair daha derin açıklamalar için çerçeve sunabilir.

Russellci Monizmin güncel tartışmalara olası katkılarından biri de yapay zekâ ve bilinç meselesine getirebileceği perspektiftir. Bilindiği üzere yapay zekâyâ ilişkin hâkim yaklaşım işlevselci bir çerçeveye dayanmaktadır: zihni girdiler, çıktılar ve bilgi işleme süreçleri üzerinden tanımlar; dolayısıyla yeterince karmaşık bir işlevsel örgütlenmenin bilinç için yeterli olabileceğini varsayar. Oysa Russellci Monizm, bilincin yalnızca işlevsel ilişkilerden ibaret

olmadığını, fenomenal deneyimi mümkün kılan “içsel niteliklerin” zorunlu bir boyut teşkil ettiğini öne sürer. Bu yaklaşım, bilinçli yapay zekâ olasılığını değerlendirirken salt işlevsel karmaşıklığa odaklanmak yerine, bilinçli deneyimi mümkün kılan ontolojik koşulları da göz önünde bulundurmamız gerektiğini hatırlatır. Böylece Russellci Monizm, yapay zekâ bağlamında “davranışsal bilinç” ile “fenomenal bilinç” arasında bir ayrım yapmayı mümkün kılarak, tartışmayı yalnızca teknik değil aynı zamanda metafiziksel bir zeminde sürdürmeye davet eder.

Sonuç olarak, Russellci Monizm, çağdaş bilinç kuramlarında süregelen teorik açmazlara karşı, hem düalizmin etkileşim problemini hem de fizikalizmin indirgemeciliğini aşma iddiasıyla öne çıkan özgün bir ontolojik yaklaşım sunmaktadır. Bilinci, fiziksel dünyanın yapısal betimlemeleriyle sınırlı kalmadan, içsel nitelikleri üzerinden doğaya içkin biçimde konumlandırması, kuramı hem felsefi sezgilerle uyumlu kılmakta hem de bilimsel düşünceyle çatışmaksızın yeni açılımlara imkân tanıyan bir çerçeve haline getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Alter, Torin ve Yujin Nagasawa. "Editors' Introduction". İçinde *Consciousness in the Physical World Perspectives on Russellian Monism*. Editörler Torin Alter ve Yujin Nagasawa, 1-16, New York: Oxford University Press, 2015.
- Alter, Torin ve Yujin Nagasawa. "What Is Russellian Monism?". *Journal Of Consciousness Studies*, 19, No. 9-10, (2012): 67-95.
- Chalmers, David. "The Combination Problem for Panpsychism". İçinde *Panpsychism: Contemporary Perspectives*. Editörler Ludwig Jaskolla ve Godehard Bruntrup, 179-214, Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Chalmers, David. *The Character of Consciousness*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Chalmers, David. *The Conscious Mind*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Chalmers, David. "Bilinç Problemiyle Yüzleşmek". *Phainomena*, no 2 (2020): 103-139.
- Chalmers, David. *Bilinçli Zihin*. Çeviren. Gülay Erol. Ankara: Fol Yayıncılık, 2024.
- Churchland, M. Paul. "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes". *The Journal of Philosophy*, Vol. 78, No. 2 (1981): 67-90.
- Clarke, Randolph. "Freedom of the Will". İçinde *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*. Editörler. Stephen P. Stich ve Ted A. Warfield, 369-404, Blackwell Publishing, Oxford, 2003.
- Goff, Philip. *Galileo's Error: Foundations for a New Science of Consciousness*. New York: Penguin, 2019.
- Guthrie, W. K. C.. *Yunan Felsefe Tarihi: Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar*. Çeviren. Ergün Akça. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Heil, John. *Zihin Felsefesi Çağdaş Bir Giriş*. Çevirenler. S. Akbıyık, M. Bilgili. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- James, William. *The Principles of Psychology*. London: Macmillan&Co, 1891.
- Kind, Amy. "Pessimism about Russellian Monism". İçinde *Consciousness in the Physical World Perspectives on Russellian Monism*. Editörler Torin Alter ve Yujin Nagasawa, 401-421, New York: Oxford University Press, 2015.
- Koyré, Alexandre. *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*. Çeviren. Kurtuluş Dinçer. Ankara: Gündoğan Yayıncılık, 2000.

- Lange, F. Albert. *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi Cilt 1-2*. Çeviren. Ahmet Arslan. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016.
- Levine, Joseph. "Materialism and Qualia: The Explanatory Gap", *Pacific Philosophical Quarterly*, no 64 (1983): 354-61.
- Macdonald, Paul. *History of the Concept of Mind*. Burlington: Ashgate Publishing Company, 2004.
- Melnyk, Andrew. "Physicalism". İçinde *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*. Editörler. Stephen P. Stich ve Ted A. Warfield, 65-84, Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Nagel, Thomas. "What Is It Like to Be a Bat?". *The Philosophical Review*, no 83-4 (1974): 435-50.
- Pereboom, Derk. "Russellian Monism and Absolutely Intrinsic Properties". İçinde *Current Controversies in Philosophy of Mind*. Editör Uriah Kriegel, 40-69, New York: Routledge, 2014.
- Pitts, J. Brian. "Conservation Laws and the Philosophy of Mind: Opening the Black Box, Finding a Mirror", *Philosophia*, no 48, (2020): 673-676.
- Putnam, Hilary. "Minds and Machines". İçinde *Dimensions Of Mind: A Symposium*. Editör. Syndey Hook, 138-164, New York: New York University Press, 1960.
- Revonsuo, Antti. *Bilinç: Özneliğin Bilimi*. Çeviren Selim Değirmenci, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Russell, Bertrand. *My Philosophical Development*, London: Routledge, 1995.
- Russell, Bertrand. *Zihnî Analizi*, çeviren. H. Kayıkçı, A. Özcan, Ankara: Fol Kitap, 2023.
- Russell, Bertrand. *The Analysis of Matter*, Cornwall: Routledge, 1992.
- Russell, Bertrand. "Excerpts from Russell's Books". İçinde *Consciousness in the Physical World Perspectives on Russellian Monism*, editörler Torin Alter ve Yujin Nagasawa, 29-57, New York: Oxford University Press, 2015.
- Searle, John. *Bilincin Gizemi*. Çeviren İlknur Karagöz İçyüz, İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Strawson, Galen. "Realistic Monism: Why Physicalism Entails Panpsychism". *Journal of Consciousness Studies*, 13(10-11) (2006): 3-31.

West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. Çeviren. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.

Westphal, Jonathan. *Zihin-Beden Problemi*. Çeviren. S. Tuncer Erdem. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017.

Zeller, Eduard. *Greک Felsefesi Tarihi*. Çeviren. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları, 2008.

İnternet Kaynakları

"Origin and history of crisis". Erişim tarihi: Haziran 4, 2025.
<https://www.etymonline.com/word/crisis>.

Alter, Torin ve Derk Pereboom. "Russellian Monism". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2023 Edition), editörler Edward N. Zalta ve Uri Nodelman, Erişim tarihi: Mayıs 16, 2025.
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/russellian-monism>.

Goff, Philip, William Seager ve Sean Allen-Hermanson. "Panpsychism". İçinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), editör Edward N. Zalta. Erişim Tarihi Mayıs 3, 2025.
<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/panpsychism/>.

Levin, Janet. "Functionalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Erişim Tarihi: Haziran 21, 2025,
<https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/functionalism>.

Pautz, Adam. "A Dilemma For Russellian Monists About Consciousness", 2015, Erişim tarihi: Ağustos 21, 2025.
<https://philpapers.org/archive/PAUCRM.pdf>.